

เรื่องที่ 3

ประวัติศาสตร์สมัยใหม่โดยสังเขป

บรรยายครั้งที่สาม

แผนการบรรยายเรื่องที่ 3

ชื่อเรื่อง : ประวัติศาสตร์สมัยใหม่โดยสังเขป

หัวข้อบรรยาย

- 3.1 ภูมิศาสตร์แนวความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และแผ่นดิน
- 3.2 ภูมิศาสตร์แนวท้องที่ศึกษา
- 3.3 ภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่
- 3.4 สรุป

แนวคิด

1. แกนกลางของแนวคิดทางภูมิศาสตร์แนวความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และแผ่นดินคือ ความคิดของบาร์โรวส์แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ซึ่งได้รับอิทธิพลจากนิเวศวิทยามนุษย์ที่พัฒนาโดยกลุ่มนักสังคมวิทยาสำนักชิคาโก ทั้งนี้ บาร์โรวส์ให้ความสนใจเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
2. นักภูมิศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อบาร์โรวส์อีกสองคนคือ เดวิสและเชมเพิล บุคคลทั้งสองได้รับการถ่ายทอดความรู้จากรัทเชล ซึ่งเป็นนักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน
3. ภูมิศาสตร์แนวความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเริ่มเสื่อมถอยเมื่อแนวคิดของชาวเออร์ที่ศึกษาแบบบรรยายภูมิภาคได้รับความนิยม ภูมิศาสตร์แนวนี้เริ่มฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่เร็ว ๆ นี้ เมื่อเกิดกระแสตื่นตัวเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม
4. แกนกลางของภูมิศาสตร์แนวท้องที่ศึกษาคือ ถ้อยแถลงคลาสสิก ค.ศ. 1939 ของฮาร์ทฮอร์น
5. ภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่สัมพันธ์กับปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การปฏิบัติเชิงปริมาณ” ความปรากฏชัดของแนวนี้เริ่มที่การโจมตีคิบบทกเว้นในวิชาภูมิศาสตร์ภูมิภาคโดยเซเฟอร์ ทั้งนี้ เซเฟอร์สัมพันธ์กับนักปรัชญาและ

นักวิทยาศาสตร์แห่งวงสมาคมเวียนนาซึ่งพัฒนาหลักปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่เรียกปฏิฐานนิยมเชิงตรรกะ

6. ผู้ที่สืบทอดแนวคิดของเซเฟอร์คือบังก์ โดยบังก์พยายามสถาปนาภูมิศาสตร์ให้เป็นศาสตร์เชิงทำนายเกี่ยวกับทำเลที่ตั้ง
7. ภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่พัฒนาถึงจุดสุดยอดโดยหนังสือ **Explanation in Geography** (ค.ศ. 1969) ของฮาร์วี

วัตถุประสงค์

เมื่อบรรยายเรื่องที่ 3 เสร็จแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายกระแสพัฒนาการของแนวคิดทางภูมิศาสตร์ทั้งสามแนวได้
2. อธิบายแนวคิดของนักภูมิศาสตร์เหล่านี้ได้โดยสังเขป คือ เควิส เซมเพิล บาร์โรวส์ ไวท์ ชาวเออร์ ฮาร์ทฮอร์น เซเฟอร์ บังก์ และฮาร์วี

ความนำ

ตามรูปที่ 3.1 เป็นแผนภูมิของทาฟฟ์ (Taaffe, 1974) ที่แสดงวิวัฒนาการของแนวคิดทางภูมิศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาทั้งสามแนว ตามแผนภูมินี้ แนวคิดทางภูมิศาสตร์แต่ละแนวเติบโตภายในกระแสวิวัฒนาการของตนเอง ในเรื่องนี้ จะขอกกล่าวถึงวิวัฒนาการโดยสังเขปของแต่ละแนว

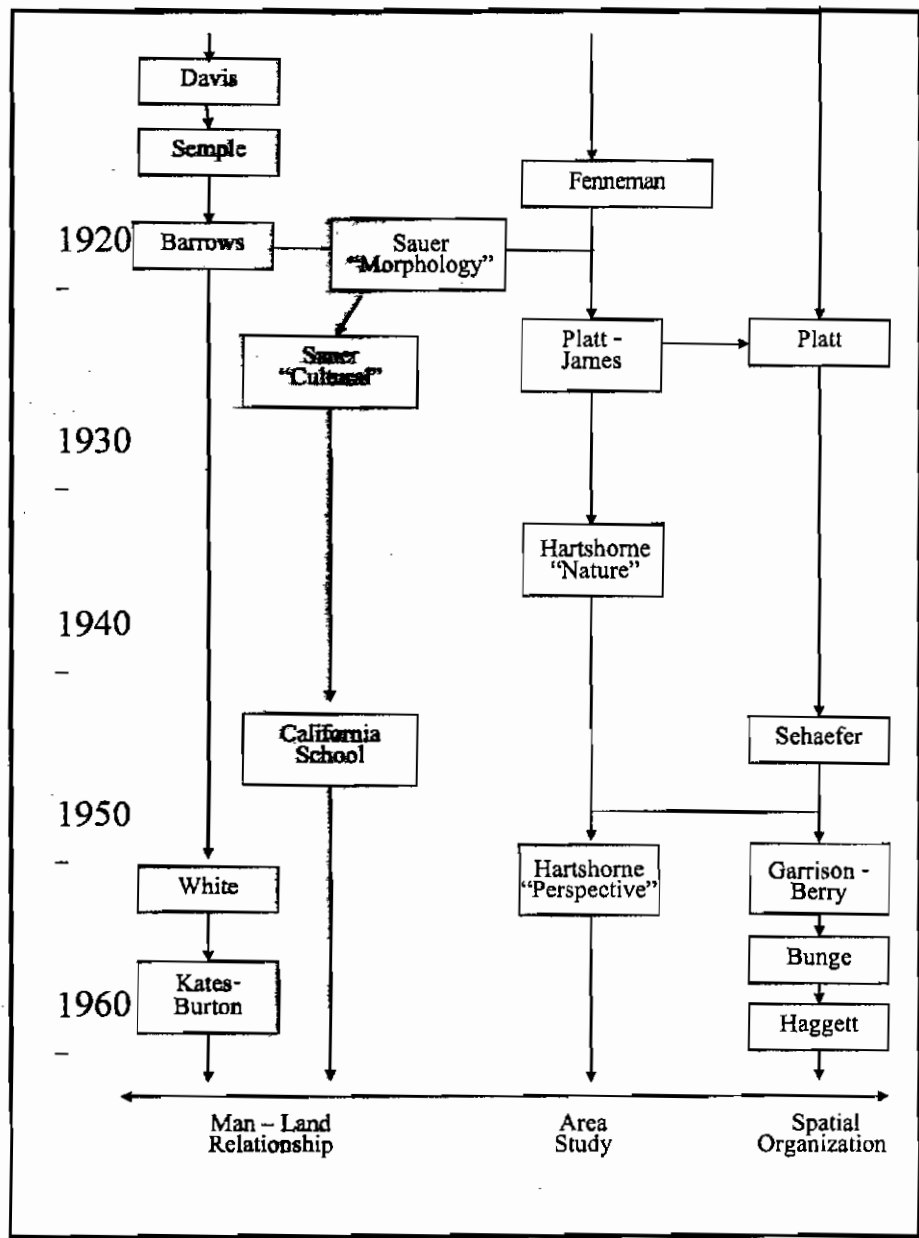
หัวข้อบรรยาย 3.1

ภูมิศาสตร์แนวความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และแผ่นดิน

ดังที่แสดงในแผนภูมิ วิวัฒนาการของภูมิศาสตร์แนวความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และแผ่นดินเป็นแบบสองกระแส คือ กระแสนิเวศวิทยามนุษย์ และกระแสภูมิศาสตร์วัฒนธรรมแกนกลางของกระแสนิเวศวิทยามนุษย์คือ สุนทรพจน์ของฮาร์ลัน เอช. บาร์โรวส์ (Harlan H. Barrows) นายกสมาคมภูมิศาสตร์อเมริกันเมื่อ ค.ศ. 1922 สุนทรพจน์นี้ต่อมาถูกตีพิมพ์ในวารสาร *Annals of the Association of American Geographers* ในชื่อ *Geography as Human Ecology* (ภูมิศาสตร์ในฐานะนิเวศวิทยามนุษย์)

ในการทำความเข้าใจแนวคิดของบาร์โรวส์ ข้อที่ต้องระลึกไว้อย่างหนึ่งคือ บาร์โรวส์เป็นประธานภาควิชาภูมิศาสตร์ของมหาวิทยาลัยชิคาโกในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1919 จนกระทั่งเกษียณ เมื่อ ค.ศ. 1942 ดังนั้น แนวคิดของบาร์โรวส์จึงมีส่วนสัมพันธ์กับวิชา “นิเวศวิทยามนุษย์” (human ecology) ที่พัฒนาโดยกลุ่มนักสังคมวิทยาสำนักชิคาโก

วิชานิเวศวิทยามนุษย์เป็นการขยายแนวคิดของวิชานิเวศวิทยาให้ครอบคลุมสังคม กล่าวคือ ถ้านิเวศวิทยาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมของสิ่งมีชีวิตแล้ว นิเวศวิทยามนุษย์ก็ศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์เช่นกัน ไม่ว่าสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ดังกล่าวจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือสังคม สำหรับบาร์โรวส์แล้ว ภูมิศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งนิเวศวิทยามนุษย์ บาร์โรวส์เห็นว่า การศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ ต้องเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างหนึ่งกับการกระจายและกิจกรรมของมนุษย์อีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่การปรับตัวของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมดังกล่าว (Emel, 1994, p.258)

รูปที่ 3.1 วิวัฒนาการของแนวคิดทางภูมิศาสตร์ : แผนภูมิของทราฟี่
 ที่แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของแนวคิดทางภูมิศาสตร์ทั้งสามแนวใน
 สหรัฐอเมริกา

ที่มา : Taaffe, 1974, p.4

ดังที่แสดงในแผนภูมิ ก่อนหน้าบาร์โรวส์ มีนักภูมิศาสตร์แนวนิเวศสองคน คือ วิลเลียม มอร์ริส เดวิส (William Morris Davis) (ค.ศ. 1850-1934) และเอลเลน เซอร์ซิล เซมเพิล (Ellen Churchill Semple) (ค.ศ. 1863-1932) การทำความเข้าใจความคิดของนักภูมิศาสตร์สองคนนี้นับว่ามีประโยชน์และทำให้เข้าใจความคิดของบาร์โรวส์ง่ายเข้า จึงขอนำความคิดดังกล่าวมากล่าวโดยสังเขป

เดวิสเป็นผู้ให้กำเนิดแนวคิดว่าด้วย “วัฏจักรกษัยการ” (cycle of erosion) ผลงานที่โดดเด่นของเดวิสคือ บทความที่เสนอเพื่อรับตำแหน่งนายกสมาคมภูมิศาสตร์อเมริกัน ชื่อ *An Inductive Study of the Content of Geography* สารระสำคัญของบทความนี้คือ การให้ความหมายของวิชาภูมิศาสตร์ว่าเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางด้านกายภาพอันเป็นตัวควบคุมต่อการตอบสนองจากสิ่งมีชีวิต หรืออีกนัยหนึ่งคือ การศึกษาอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและการแสดงออกของมนุษย์นั่นเอง (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, พ.ศ.2529, หน้า1103-04)

ส่วนเซมเพิลเป็นศิษย์ชาวอเมริกันของเฟรเดอริก รัทเชล ซึ่งได้ชื่อว่า เป็นผู้ก่อตั้งวิชาภูมิศาสตร์มนุษย์ ผลงานที่มีชื่อเสียงของเซมเพิลคือหนังสือชื่อ **Influence of Geographic Environment** ซึ่งพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1911 เซมเพิลมีส่วนสำคัญในการสถาปนาลัทธิสิ่งแวดล้อมนิยม (environmentalism) ในสหรัฐอเมริกา แนวคิดนิยัตินิยมทางสิ่งแวดล้อม (environmental determinism) ของรัทเชล แพร่หลายในสหรัฐอเมริกาก็โดยผ่านผลงานของนักภูมิศาสตร์หญิงผู้มีความคิดของเซมเพิลคล้ายของเดวิสอยู่มาก อันวิน (Unwin, 1992, p.93) กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างผลงานของทั้งสองคนนี้ว่า เดวิสยกความคิดของรัทเชลในเชิงทฤษฎี แต่เดวิสก็กระทำเพียงเล็กน้อยในการเชื่อมโยงความคิดนี้เข้ากับการปฏิบัติ หนังสือของเซมเพิลเล่มนี้ต่างหากที่โลกที่ใช้ภาษาอังกฤษได้รู้จักความคิดของรัทเชล สำหรับเซมเพิลแล้ว สิ่งแวดล้อมธรรมชาติซึ่งเป็นฐานรากของประวัติศาสตร์เป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงไม่ได้และเป็นฐานรากของกิจกรรมของมนุษย์ทุกอย่าง เซมเพิลยืนยันว่า อารมณ์ วัฒนธรรม ศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และชีวิตทางสังคมของมนุษย์สามารถสืบทอดมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น

จะเห็นว่าบทนิยามของวิชาภูมิศาสตร์ที่ศึกษาเฉพาะองค์ประกอบที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของบาร์โรวส์เหมือนความคิดว่าด้วยการควบคุมทั่วไปของอิทธิพลทางสิ่งแวดล้อมที่ยึดถือโดยเดวิสและเซมเพิล การให้บทนิยามแบบเคร่งครัดของบาร์โรวส์นี้เองนำมาซึ่งความเสื่อมถอยของวิชาภูมิศาสตร์แนวนิเวศในเวลาต่อมา ความรู้สึกเริ่มเกิดขึ้นว่า การกำหนดเอาความ

มีอยู่หรือไม่มีอยู่ของปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมมาแยกความแตกต่างระหว่างภูมิศาสตร์และวิชาอื่น ไม่ใช่เป็นวิธีที่เห็นจริงเห็นจัง

ในเวลาที่ไม่เกี่ยวข้องกับการพิมพ์เผยแพร่บทความของบาร์โรวส์ ได้มีการพิมพ์เผยแพร่บทความที่มีอิทธิพล คือ Morphology of Landscape ของคาร์ล โอ. ซาเวอร์ (Carl O. Sauer) (1889 -) แห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย วิทยาเขตเบิร์คลีย์ บทความนี้นับเป็นการนำวิชาภูมิศาสตร์อเมริกันเข้าสู่ยุคที่สองและเป็นสิ่งบอกเหตุถึงความอ่อนกำลังของภูมิศาสตร์ยุคนิเวศที่อยู่บนฐานรากของแนวคิดของบาร์โรวส์ กระแสภูมิศาสตร์วัฒนธรรมก็พัฒนาจากบทความนี้เช่นกัน

ในบทความนี้ซาเวอร์ยืนยันว่าไม่มีสาขาวิชาใด สามารถให้บทนิยามในความหมายของสมมติฐานอันเกิดจากสาเหตุอย่างเดีวอันเป็นการบังคับให้ผู้ศึกษามองหาคำตอบล่วงหน้าจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ ซาเวอร์ย้ายไปศึกษาผลงานของฮูมโบลท์และเซทเนอร์ ซึ่งสนับสนุนการศึกษาแบบภูมิภาควิทยา (chorology) และให้คำจำกัดความภูมิศาสตร์ว่า คือการศึกษาถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ซึ่งทำให้บริเวณนั้นแตกต่างไปจากที่อื่น ไม่ว่าจะทางด้านกายภาพหรือวัฒนธรรม (James, 1972, p.399-401) อิทธิพลของคำจำกัดความของซาเวอร์ทำให้ภูมิศาสตร์แนวนิเวศของบาร์โรวส์ตกต่ำ จนถึงทศวรรษที่หกสิบและเจ็ดสิบจึงฟื้นคืนชีพขึ้นมาเมื่อเกิดกระแสตื่นตัวในปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ภูมิศาสตร์แนวนิเวศที่ฟื้นคืนชีพขึ้นมานี้มีข้อแตกต่างจากนิเวศวิทยาของบาร์โรวส์ กล่าวคือ ให้ความสนใจแก่การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์มากกว่าสิ่งแวดล้อมที่คิดค้น ผลงานที่มีชื่อคือของกิลเบิร์ต ไวท์ (Gilbert White) และศิษย์ของเขา ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก ที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการถือครองบริเวณน้ำท่วมถึงของมนุษย์ การศึกษาดังกล่าวมีผลกระทบต่อทั้งนโยบาย ลักษณะและงานวิชาการในอนาคต รวมทั้งนำไปสู่การออกกฎและการขยายผลสำหรับการศึกษาต่อไปเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่แนวนิเวศวิทยาของมนุษย์ที่ให้ความหมายของวิชาภูมิศาสตร์แบบเคร่งครัดของบาร์โรวส์อ่อนกำลังในช่วงปลายทศวรรษที่ยี่สิบเป็นต้นมา ถ้อยแถลงของซาเวอร์ที่คัดขาดอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและพยายามที่จะสร้างบทนิยามอย่างกว้างที่ดำเนินงานในบริบทของภูมิภาควิทยา นำภูมิศาสตร์ไปสู่ทิศทางสองทิศทางที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ทิศทางแรกมุ่งไปแถบตะวันตก ซึ่งซาเวอร์และนักภูมิศาสตร์คาลิฟอร์เนียเน้นหนักที่ทัศนภูมิทัศน์ โดยมีแนวมนุษย์-แผ่นดินเป็นแนวอันดับรอง และเมื่องานก้าวหน้าต่อไปอีก ความคิดใน “ภูมิทัศน์ฐาน” (morphology) ได้รับความสนใจน้อยลง ๆ และความสนใจพุ่งไปที่การเข้าสู่ปัญหาภูมิศาสตร์ตามแนวมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ บทความฉบับต่อมาของซาเวอร์ คือ Foreward to Historical

Geography (ค.ศ. 1941) บรรยายงานนี้เช่นเดียวกับรายงานของคณะกรรมการศึกษาชุดเกี่ยวกับภูมิศาสตร์วัฒนธรรม อนึ่ง น่าสังเกตว่า ภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่ศึกษาภายใต้คำสอนของชาวเออร์นีมิได้มีความหลากหลายอย่างภูมิศาสตร์วัฒนธรรมในความหมายปัจจุบัน สิ่งที่สำนักเบิร์คลีย์ให้ความสำคัญคือ แบบแผนและการปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมในเชิงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและเนื่องจากชาวเออร์ได้รับอิทธิพลจากนักมานุษยวิทยาที่ศึกษาชนพื้นเมืองอเมริกัน ชาวเออร์จึงให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่สังคมแบบพื้นเมืองที่ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ (ดูรายละเอียดใน Cosgrove, 1994, pp. 111-13)

หัวข้อบรรยาย 3.2

ภูมิศาสตร์แนวท้องที่ศึกษา

นอกเหนือจากภูมิศาสตร์วัฒนธรรมแล้ว ทิศทางที่สองของความคิดแนวภูมิทัศน์ฐานภายใต้อิทธิพลของชาวเออร์มุ่งไปที่แถบตะวันตกตอนกลาง คือไปสมทบกับกระแสภูมิภาควิทยาและการศึกษาแนวท้องที่ที่สืบทอดจากเฮทท์เนอร์ สำหรับคุณูปการด้านนี้ของชาวเออร์ คำว่า landscape (ภูมิทัศน์) ซึ่งชาวเออร์พัฒนาจากแนวคิด landschaft ในวิชาภูมิศาสตร์ของประเทศเยอรมนี ได้ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นทางเลือกของการบรรยายทางภูมิศาสตร์แนวนิยัตินิยมทางสิ่งแวดล้อมที่แพร่หลายในขณะนั้น โดยชาวเออร์ไม่สนใจแง่มุมในเชิงจิตวิสัยของภูมิทัศน์และให้ความสำคัญแก่ภูมิทัศน์ในฐานะเป็นท้องที่ในทางภาวะวิสัยที่จะต้องศึกษาแบบวิทยาศาสตร์โดยการสังเกต ในการศึกษาแนวนี้ ภูมิทัศน์ถูกให้ความหมายในฐานะเป็นท้องที่ที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ของรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะ ไม่ว่าจะในทางกายภาพหรือวัฒนธรรม (ดูรายละเอียดใน Duncan, 1994, pp. 316-17 และดู Johnston, 1994, p. 397 ที่ชาวเออร์แยกความแตกต่างระหว่างภูมิศาสตร์ทั่วไปที่ศึกษารูปแบบส่วนประกอบของภูมิทัศน์ ซึ่งปัจจุบันเรียกภูมิศาสตร์ระบบอย่างหนึ่ง กับภูมิศาสตร์ภูมิภาคหรือภูมิทัศน์ฐานเปรียบเทียบอีกอย่างหนึ่ง) ทศนะท่านองนี้ในช่วงต้นได้ถูกเสนอโดยเนวิน เอ็ม. เฟนเนแมน (Nevin M. Fenneman) (ค.ศ. 1865-1945) ในบทความชื่อ The Circumference of Geography ซึ่งพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ค.ศ. 1919 นอกจากชาวเออร์และเฟนเนแมนแล้ว การศึกษาแนวนี้ นักภูมิศาสตร์จำนวนหนึ่ง คือ ริชาร์ด ฮาร์ทฮอร์น (Richard

Hartshorne) เพรสตัน เจมส์ (Preston James) โรเบิร์ต แพลทท์ (Robert Platt) รวมทั้งศิษย์ของบุคคลเหล่านี้ได้กระทำมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว

จุดสุดยอดของความคิดแนวท้องที่ศึกษาคือ ถ้อยแถลงจากผลงานคลาสสิก ค.ศ. 1939 ของฮาร์ทชอร์น ในบทความชื่อ *The Nature of Geography* ฮาร์ทชอร์นใช้คำว่า “การแยกความแตกต่างทางท้องที่” (areal differentiation) เพื่อกำหนดลักษณะเฉพาะของวิธีที่นักภูมิศาสตร์ดำเนินการเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะปรากฏการณ์ทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจและทางสังคม ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ณ บริเวณแห่งหนึ่ง และทำให้บริเวณแห่งนั้นมีลักษณะที่แยกจากบริเวณแห่งอื่น ทัศนะนี้มีการปรับปรุงโดยฮาร์ทชอร์นในสี่สิบปีต่อมา ในหนังสือ *Perspective on the Nature of Geography* (ค.ศ. 1959)

การแยกความแตกต่างทางท้องที่ตามถ้อยแถลงของฮาร์ทชอร์นนี้ ทำให้ภูมิศาสตร์ยุคภูมิศาสตร์ภูมิภาคภายใต้อิทธิพลของฮาร์ทชอร์น มีลักษณะที่ไม่สามารถมีคุณูปการต่อการสร้างกฎเกณฑ์ทั่วไปอย่างศาสตร์สาขาอื่น ความมีลักษณะเฉพาะนี้ นับเป็นจุดสำคัญจนถึงขนาดเรียกแนววิธีของวิชาภูมิศาสตร์ว่าเป็น “คติบทยกเว้น” (exceptionalism) ซึ่งเป็นการเรียกโดยอาศัยแนวคิดที่แบ่งศาสตร์ออกเป็นสองประเภท คือ “ศาสตร์ที่เป็นแบบเฉพาะ” (idiographic science) อย่างหนึ่ง กับ “ศาสตร์ที่สร้างกฎเกณฑ์” (nomothetic science) อีกอย่างหนึ่ง การโจมตีภูมิศาสตร์แนวท้องที่ศึกษาของนักภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่ในเวลาต่อมา ก็หนักไปในทางโจมตีคติบทยกเว้นนี้

หัวข้อบรรยาย 3.3

ภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดตัวทางพื้นที่อาจสืบร่องรอยไปยังนักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันชื่อ เฟรดริช รัทเซล (Freidrich Ratzel) (1844-1904) ที่มีอิทธิพลต่อทั้งเควิส และแชมเพิลดิง ได้กล่าวมาแล้ว ความเด่นชัดของการศึกษาภูมิศาสตร์แนวนี้ในสหรัฐอเมริกาเริ่มปรากฏในผลงานของ โรเบิร์ต แพลทท์ (Robert Platt) ในบทความเกี่ยวกับอ่าวเอลลิสัน ซึ่งเขียนใน ค.ศ. 1928 ในบทความนี้ มีคำกล่าวที่น่าสนใจคือ “ภูมิภาคเชิงบทบาทหน้าที่” (functional region) หรือ “ภูมิภาคที่อาศัยการเชื่อมต่อเป็นฐานราก” (linkage-based region)

หลังจากบทความของเพลทท์ มิงานเชิงประจักษ์ในแนวการจัดตัวทางพื้นที่เกิดขึ้น ค่อยไปอีกในช่วงทศวรรษที่สามสิบและสี่สิบ แต่คำกล่าวที่ชัดเจนไม่มีจนกระทั่งทศวรรษ 1950 เมื่องานของนักภูมิศาสตร์สองคนปรากฏ คือ อี. แอล. อุลล์แมน (E.L. Ullman) และ เอฟ. เค. เซเฟอร์ (F. K. Shaefer) โดยอูลล์แมนให้ความสนใจแก่ “การปฏิสัมพันธ์ทางพื้นที่” (spatial interaction) ส่วนเซเฟอร์โจมตีคติบทกวีในวิชาภูมิศาสตร์ภูมิภาคของฮาร์ทซอร์น และเรียกร้องให้นักภูมิศาสตร์หันมาให้ความสนใจยิ่งขึ้นแก่ทฤษฎีทางพื้นที่ดังที่มีตัวอย่างโดยคริสทัลเลอร์ เวบเบอร์ และฟอน ทุเนน

ความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดทางภูมิศาสตร์ช่วงนี้แสดงให้เห็นจากวิวาทะระหว่างฮาร์ทซอร์นและเซเฟอร์ ในบทความของเซเฟอร์ชื่อ *Exceptionalism in Geography : A Methodological Examination* (ค.ศ. 1953) เซเฟอร์ยืนยันว่า ภูมิศาสตร์ควรเป็นศาสตร์ที่ถูกรับรู้ในฐานะเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการก่อรูปกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการกระจายทางพื้นที่ของรูปร่างที่กำหนดแน่นอนบนพื้นผิวของโลก

การให้ความหมายของวิชาภูมิศาสตร์ของเซเฟออร์นั้นว่าแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับฮาร์ทซอร์น การพัฒนาภูมิศาสตร์ชนิดใหม่ของเซเฟออร์นี้ถูกดำเนินอย่างรุนแรงจากฮาร์ทซอร์นว่าขาดคุณค่าเชิงวิชาการ จอห์นสตันกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างทัศนะของฮาร์ทซอร์นและเซเฟออร์ดังนี้ : “ทัศนะของฮาร์ทซอร์นเป็นมุมมองเชิงปฏิบัติของวิชาภูมิศาสตร์ กล่าวคือ วิชาภูมิศาสตร์คือสิ่งที่นักภูมิศาสตร์สร้างขึ้นมา ส่วนทัศนะของเซเฟออร์เป็นแง่มุมเชิงปทัสถานของภูมิศาสตร์ที่ควรจะเป็น” (Unwin, 1994, p.112)

น่าสังเกตว่า การสร้างภูมิศาสตร์ให้เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการก่อรูปกฎเกณฑ์ทางพื้นที่ของเซเฟออร์นั้นว่าเป็นผลของอิทธิพลของ “ลัทธิปฏิฐานนิยมเชิงตรรกะ” (logical positivism) ที่พัฒนาโดยกลุ่มนักปรัชญาและนักวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่า “วงสมาคมเวียนนา” (Vienna Circle) คนสำคัญคนหนึ่งในวงสมาคมนี้มีอิทธิพลโดยตรงต่อบทความของเซเฟออร์คือ กุสตาฟ เบิร์กแมนน์ (Kustav Bergmann) (1906 -) ซึ่งเป็นชาวยิวที่อพยพเข้าไปใช้ชีวิตในมลรัฐไอโอวา เช่นเดียวกับเซเฟออร์ (Gregory, 1994, pp.671-72)

นับแต่บทความของเซเฟออร์ สิ่งที่ถูกพัฒนาขึ้นมาคือความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นระหว่างนักภูมิศาสตร์และนักวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (regional scientist) ที่นำโดยวัลเทอร์ ไอซาร์ด (Walter Isard) และนับแต่นั้นมา พัฒนาการดังกล่าวได้ก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับ จนถึงทศวรรษที่หกสิบ การศึกษาระบบทำเลที่ตั้งของเมือง การกระจายทางพื้นที่และการวิเคราะห์พื้นที่

ตั้งในเชิงทฤษฎีกระทำกันอย่างกว้างขวาง ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของมลรัฐโอไฮโอกลายเป็นห้องปฏิบัติการสำหรับทดสอบและแก้ไขแบบจำลองทางพื้นที่ที่พัฒนาขึ้นมาในช่วงนี้ (วิทยาศาสตร์ภูมิภาคเป็นสาขาวิชาลูกผสมที่ถือกำเนิดขึ้นมาในช่วงต้นของทศวรรษ 1950 การศึกษาของสาขาวิชานี้คือ การใช้ทฤษฎีนิโคลาสติคและเทคนิคในทางสถิติขั้นสูงวิเคราะห์ประเด็นทางพื้นที่ในวิชาเศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์และผังเมือง ดูรายละเอียดใน Barns, 1994, pp. 515-17 ซึ่งชี้ให้เห็นถึงผลกระทบสำคัญของวิทยาศาสตร์ภูมิภาคต่อภูมิศาสตร์มนุษย์และยังยืนยันอีกว่า ความคิดว่าด้วยฟิสิกส์สังคมก็ถูกนำมาสู่วิชาภูมิศาสตร์มนุษย์โดยสาขาวิชาลูกผสมนี้)

ใน ค.ศ. 1962 วิลเลียม บังก์ (William Bunge) ได้เขียนหนังสือชื่อ **Theoretical Geography** (ภูมิศาสตร์เชิงทฤษฎี) ซึ่งเป็นแบบเรขาคณิตมากกว่าของเซเฟอร์ ในหนังสือนี้ บังก์พยายามจะสถาปนาภูมิศาสตร์ให้เป็นศาสตร์เชิงทำนายเกี่ยวกับทำเลที่ตั้ง

ในการทำความเข้าใจบทบาทของบังก์ ในการพัฒนาภูมิศาสตร์เชิงปริมาณและเชิงทฤษฎี อันวิน (Unwin, 1994, p.124) อธิบายว่า ต้องเข้าใจภูมิหลังของบังก์ ความจริงหนังสือของบังก์พิมพ์เผยแพร่โดยมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดแห่งสวีเดน มิใช่พิมพ์เผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ข้อนี้เชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงที่ว่า หนังสือเล่มนี้ถูกปฏิเสธอย่างรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่าในสหรัฐอเมริกา บังก์เองยอมรับอย่างเปิดเผยในความเป็นอริกับฮาร์ทซอร์น โดยบังก์กล่าวหาว่าฮาร์ทซอร์นไม่รับผิดชอบในการที่ไม่ผ่านการสอบไล่ในระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยวิสคอนซินของเขา อันวินยังตั้งข้อสังเกตว่า ทั้งเซเฟอร์และบังก์ซึ่งเป็นแรงสำคัญในการปรากฏขึ้นมาของลัทธิปฏิญาณนิยมเชิงตรรกะ (logical positivism) ในวิชาภูมิศาสตร์มีอีกอย่างหนึ่งร่วมกัน คือ ต่างมีความรู้สึกทางการเมืองที่เป็นแบบสังคมนิยมอย่างรุนแรง

นอกจากแนวคิดของเซเฟอร์แล้ว บังก์ได้รับอิทธิพลจากนักคณิตศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยวิสคอนซินและมหาวิทยาลัยวอชิงตัน เช่น แกร์สัน (W. C. Garrison) และ เบอร์รี่ (B. J. L. Berry) เป็นต้น บังก์แสวงหาแนวทางที่จะสร้างภูมิศาสตร์ให้เป็น “ศาสตร์แบบเคร่งครัด” (strict science) ดังนั้น หนังสือของบังก์จึงเกี่ยวกับทฤษฎีอย่างลึกซึ้ง

บังก์เริ่มต้นด้วยการวางหลักปรัชญาทั่วไปของศาสตร์อย่างย่อ ๆ โดยอาศัยหลักของลัทธิปฏิญาณนิยมเชิงตรรกะ หลังจากนั้นจึงพัฒนาวิธีการทางวิทยาศาสตร์สำหรับภูมิศาสตร์ โดยสรุปความเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภูมิศาสตร์ภูมิภาคและเชิงพรรณนา ระหว่างภูมิศาสตร์ระบบและเชิงทฤษฎี และระหว่างภูมิศาสตร์เชิงแผนที่และเชิงคณิตศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากความคิดของเซเฟอร์ บังก์ยังเชื่อมโยงแผนที่กับคณิตศาสตร์โดยแสดงว่ารูปร่างสามารถพรรณนาได้

ในเชิงคณิตศาสตร์ แล้วปรับใช้คณิตศาสตร์เชิงพรรณากับสาขาอื่น ๆ ของภูมิศาสตร์ ส่วนบทอื่น ๆ ที่เหลือของหนังสือ บังก์ให้ความสนใจแก่คณิตศาสตร์แบบนามธรรมมากยิ่งขึ้น โดยพิจารณาทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนย้าย เกี่ยวกับย่านกลางและทำเลที่ตั้ง เกี่ยวกับเรขาคณิตและเกี่ยวกับความหมายของความสัมพันธ์ทางพื้นที่และแบบแผนของทำเลที่ตั้ง ทั้ง ๆ ที่บังก์พยายามจะเชื่อมโยงภูมิศาสตร์กายภาพและมนุษย์เข้าด้วยกันในแนววิधिเชิงทฤษฎีนี้ ตัวอย่างเกือบทั้งหมดนำมาจากภูมิศาสตร์มนุษย์ อันวินกล่าวว่ ความคิดของบังก์เกือบไม่มีผลกระทบต่อพัฒนาการของวิชาภูมิศาสตร์กายภาพในเวลาต่อมาเลย

นอกเหนือจากงานของบังก์แล้ว มีผลงานหลายชิ้นที่เพิ่มเติมภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่ เช่น ใน ค.ศ. 1966 หนังสือของปีเตอร์ แฮกเกตต์ (Peter Haggett) ชื่อ **Locational Analysis in Human Geography** (บทวิเคราะห์ทางพื้นที่ที่ตั้งในภูมิศาสตร์มนุษย์) ซึ่งสรุปย่องานภูมิศาสตร์แนวนี้ ในตอนปลายของทศวรรษ 1960 ความคิดว่าภูมิศาสตร์เป็นการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางภายในแวดวงภูมิศาสตร์ของประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษ และใน ค.ศ. 1969 ภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่ก็ถึงจุดสุดยอดเมื่อมีการพิมพ์เผยแพร่หนังสือ **Explanation in Geography** (การบรรยายในวิชาภูมิศาสตร์) ของเดวิด ฮาร์วี (David Harvey) แห่งมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด หนังสือเล่มนี้นับว่ามีความสำคัญต่อภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่ เช่นเดียวกับบทความชื่อ *The Nature of Geography* ของฮาร์ทซอร์นมีความสำคัญต่อภูมิศาสตร์แนวห้องที่ศึกษา (Unwin, 1994, pp 29 -31) คณะอนุกรรมการของคณะกรรมการสำรวจศาสตร์ทางพฤติกรรมและสังคมสรุปการศึกษาแนวการจัดตัวทางพื้นที่และยืนยันว่า การศึกษาแนวการจัดตัวทางพื้นที่ที่แสดงทั้งในฐานะแบบแผนและกระบวนการ เป็นการศึกษาที่เน้นกันอยู่ในภูมิศาสตร์อเมริกัน

ขณะนี้ ตำราภูมิศาสตร์เบื้องต้นที่อยู่ในแนวการจัดพื้นที่มีอยู่หลายเล่ม เช่น ของมอร์ริลล์ (Morill, 1970) แอบเลอร์และคณะ (Abler et al., 1971) และ แฮกเกตต์ (Haggett, 1972) เป็นต้น

หัวข้อบรรยาย 3.4

สรุป

จากแผนภูมิวิวัฒนาการของแนวคิดทางภูมิศาสตร์ของทาฟฟ์ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อวิชาภูมิศาสตร์ร่วมสมัยมีสองครั้ง ครั้งแรกคือการเปลี่ยนจากยุคภูมิศาสตร์แนวนิเวศสู่ภูมิศาสตร์แนวภูมิภาค การเปลี่ยนครั้งนี้เริ่มต้นด้วยบทความชื่อ Morphology of Landscape ของชาวเออร์ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ใน ค.ศ.1925 และด้วยผลงานคลาสสิกของฮาร์ทฮอร์น คือบทความชื่อ The Nature of Geography ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ใน ค.ศ. 1939 ความรุ่งเรืองของภูมิศาสตร์แนวนิเวศที่มีฐานรากจากบทนิยามแบบเคร่งครัดของบาร์โรวส์เป็นอันสิ้นสุดลง ครั้งที่สองคือการท้าทายภูมิศาสตร์ภูมิภาค ที่อยู่บนฐานรากของบทนิยามของฮาร์ทฮอร์นโดยนักภูมิศาสตร์ที่ประสงค์จะเปลี่ยนวิชาภูมิศาสตร์ให้เป็นวิชาที่มีกฎเกณฑ์แบบวิทยาศาสตร์ นักภูมิศาสตร์แนวใหม่ที่สำคัญคือเซเฟอร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลัทธิปฏิฐานนิยมเชิงตรรกะของวงสมาคมเวียนนา การโจมตีคติบทยกเว้น (exceptionalism) ซึ่งเป็นฐานรากของภูมิศาสตร์ภูมิภาคโดยเซเฟอร์ ถูกสานต่อโดยบังก์ซึ่งผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับนักคณิตศาสตร์เช่นแกริสันและเบอร์รี และใน ค.ศ.1969 เมื่อพิมพ์เผยแพร่หนังสือของฮาร์วีซึ่งถือเป็นคำกิริแห่งภูมิศาสตร์ใหม่ คือ **Explanation in Geography** อิทธิพลของภูมิศาสตร์ภูมิภาคภายใต้การนำของฮาร์ทฮอร์นซึ่งครอบงำภูมิศาสตร์อยู่ประมาณสามสิบปีก็เป็นอันสิ้นสุดลง ภูมิศาสตร์ยุคปัจจุบัน จึงเป็นภูมิศาสตร์แนวการจัดตัวทางพื้นที่ ที่มีภูมิศาสตร์แนวเดิมทั้งสองแนวเป็นเพียงส่วนประกอบเสริม

